

se slednjič oblikuje tista zoprna drža, ki samo škodoželjno opazuje tuji dvoboj, naslaja se nad udarci, ki padajo po drugih, vede se skratka kot publika v areni ter je sama o sebi prepričana, da je najvišji dosežek modrosti in razuma.

Zdaj pa je morda jasno, da je ravno opisana dilema takšno dejstvo, ki ovira našo zavest, da se ne more soočiti s sedanjo situacijo in prodreti zares do bistva odprtih problemov ter sprostiti vso svojo tvorno moč. Očitno je tedaj, da nam ta dilema preprečuje dostop do odprtih problemov in učinkovit poseg v naš položaj, tako da odprti problemi ne morejo izzvati vsestranske aktivnosti ljudi in da to, kar objektivno je, ne more postati povsem zares in do kraja človekova last, področje njegove akcije, sestavni neodtujljivi del njegovega bivanja. Z vsem tem pa je podana tudi rešitev sama. Treba je preseči in zavreči opisano dilemo, preseči in zavreči ne z deklaracijami, marveč s prakso, z delom. To pa je mogoče le po poti dosledne demokratizacije, se pravi po poti relativizacije tako imenovane uradne oblasti, kar pomeni hkrati tudi relativizacijo inteligence kot vase zaprtega in v izolacijo pahnjenega sloja. In če je to razmišljanje vsaj deloma opisalo nekatere zares stvarne prvine sedanje situacije, potem je iz njega mogoče sklepati, da bo diferenciacijski proces zavzel polagoma drugo smer ali vsaj druge oblike ter preuredil tudi razmerje sil.

ZAKAJ LETE PTICE NA JUG

Marjan Kolar

Mato Brajnik se je pognal na ozki hodnik, kakor da so ga vrgli skozi vrata, pa mu je bila visoka siva gospa, ki je tiho zaprla za njim, rekla samo, naj se vrne ob petih, uro pred pričetkom večerne maše, da bo peljal Milančka v cerkev.

Z dolgimi koraki se je spustil po lesenih stopnicah skozi zadah po kuhinjah in mokrem perilu, ki se je dvigal v tretje nadstropje iz vseh spodnjih, kletkam podobnih stanovanj skupaj z glasovi, ki jih je proti volji dojemal vso pot: družinski prepir šoferja z njegovo histerično, na čakanje obsojeno ženo, večni radio dveh vedrih upokojencev, otroški smeh iz stanovanja mladih zakoncev in na dnu pretegnjeni cvilež psička, ki se je na plesnivi zofi stare hišne lastnice prebujal iz dopoldanskega spanca.

Oddahnil si je šele med podboji, ko ga je oprhal hladen novembrski dež, da se je zdrznil, potegnill svoj oguljeni skavtski klobuk

globoko na očala in stopil po vegastem tlaku, ki je bil spolzek od mokrote. Široki krajevci so namesto dežnika prestrezali dež in ga odcejali na ramena sivega dežnega plašča, kakršne nosijo podeželski cestarji jeseni. Mato je upiral kratkovidne oči v tla, da ne bi stopil v lužo, in se vseeno ves čas zavedal tri metre široke ulice z vsemi njenimi podrobnostmi, ker se mu je bila med neštetimi odhodi in povratki zajedla v možgane globlje kot abstraktni indoevropski koreni, ki jih je že peto leto s skromnim uspehom tlačil v spomin.

Stare hiše, oglodane pri tleh, po katerih so počeni žlebovi škropili klokajočo deževnico, so se visoko nad glavo sklepale v temačen predor, ki vanj niti poleti ni posijalo sonce, in se je zato zdelo, da kamniti zidovi nenehno izdihavajo strupen hlad. Nad sabo je bedasto natančno čutil vse pločevinaste izveske torbarja, krojača, brivca in modistke, ki so moleli svoje zarjavele roke v prazno kot berači. Do koraka točno je vedel, kdaj je šel s povešeno glavo mimo prašne izložbe, v kateri je na kovinastem stojalu sameval staromodni ženski klobuk, in kdaj je končno pri drogeriji pustil žalostno ulico za seboj.

Ko je prečkal majhen trg, na katerem so se kljub dežju lovili vreščeci otroci, je bil za hip pripravljen verjeti, da bo njegova pot na uredništvo uspešen uvod v današnjo šesturno prostost. Potem ga je zmrazilo po vsem telesu in živčno pričakovanje, ki ga je gnalo v megleno, premočeno mesto, se je spet umaknilo jezljivi nataknenosti, ki jo je kmalu zamenjala vdana ravnodušnost.

Topo je ugotavljal, da ga zebe v noge, ker pošvedrani in luknjasti čevlji že davno niso več varovali pred mokroto. V želodecu je začutil zvijanje, da je trmasto stisnil zobe. Bilo mu je jasno, da tanke menzne juhe ne morejo dati telesu tiste osnovne toplote, ki greje človeka tudi v najhujši zimi. Pri tem se ni čudil, da lakote ni več zaznaval kot potrebo po hrani, temveč le še kot rahlo omotico, ki mu je meglila glavo, da je videl mimoidoče kakor skozi sivkasto kopreno. Čeprav je jedel dvakrat na dan in ni nikdar potožil, da gladuje, je vendarle vedel, da je nenehno lačen. Spoznaval je to po svoji večni razdraženosti, ki ga je prerada zanašala v žolčno ihto, po šumenju v ušesih, ki je včasih naraslo do pojočega zvena morskih školjk, in najbolj zanesljivo po tem, da ga je vsak dan bolel želodec, ki ga je od jutra do večera napajal z grenko tobakovo slino.

Na mostu se je skoraj zaletel v postarno žensko, se mrmraje opravičil in umiril korak. Ljudi se je v mestu odvadil gledati. Dojemal jih je kot množico bežnih obrazov. Bili so rahli sunki v gneči, topla teža, skozi katero se je prerival na tramvajih in avtobusih, kadar je mudil predavanje. Bili so prazna imena in poklicji, ki so izginjali v nje-

govem spominu, brezosebno in brez odmeva kot zaprta pisma v globokem nabiralniku.

Naučil se jih je izogibati na prepolnih pločnikih brez misli, kot se je umikal bukvam na domačem Lečevcu, kadar je v igri drvel po strmini navzdol. Bili so del mesta, ki mu je bilo tuje od starih, nagnitih zidov, iz katerih je bežal vsak dan, do novih kvadrastih zgradb v središču, ki so še dišale po svežem ometu in se bahavo bleščale od niklja, stekla in glajenega kamna.

Pred vrati uredništva je na lahkih lesenih naslanjačih čakala gručica literatov, ki so kadili in se pogovarjali. V trenutku, ko jih je Mato preletel z očmi in videl, kako mahajo z zajetnimi rokopisi, ga je stisnilo malodušje, da je obrnil hrbet njihovim ravnodušnim pogledom, se naslonil na okno in se skremžil od silovite zavisti, ki se je hipoma spremenila v slepo mržnjo ter ga vsega zalila z grenkobo.

Nikoli ne bo znal pisati tako kot oni! Nikoli ne bo zmogel njihove malomarne elegance v obnašanju in pisanju! Nikoli se ne bo znal pogovarjati z uredniki kot s sebi enakimi, jim segati v besedo, trositi v pogovor imenitne citate in ga beliti z opravljivimi novicami; nikoli ne bo znal ognjevitostno zagovarjati vrednot svoje proze kot oni.

Čeprav je tiščal suho čelo v šipo, jih je videl natančneje, kot če bi boljšal vanje. Bili so mlajši od njega, bledični, izbrano, če ne kar gizdalinsko oblečeni, skrokani, kričavo duhoviti in samozavestni. Pisali so z lahkotno silovitostjo in njihova proza je bila nekoristno bleščeča kot lažni biseri, ki jih mestni vodometi na tone poganjajo v zrak vsak dan, da se že v naslednjem trenutku spremenijo v vodo s plehkim okusom. Junaki njihovih zgodb so bili Matu nerazumljivi in tuji v svojem prefinjenem čustvovanju in razmišljanju, skrivnostno modri, globoki in neživljenjski obenem.

Komaj dobro minuto je poslušal njihovo ironično kramljanje, ki se mu je zdelo enako ribje gladko in hladno kot njihova umetnost, in potem ni več vzdržal.

Zagnal se je na prosto, kjer ga je pri ribarnici zalil prediren vonj, ki se je z mokrotnim smradom gnijoče zelenjave spajal v težak zadah. Taval je ob betonski ograji, pod katero je lezla oljnata reka, in plašil umazane golobe, ki so se gruleč spreletavali nad živilskim trgom in se vračali med odpadke.

Dopovedoval si je, da je živčen bedak, bolešno ljubosumen na vsak tuj uspeh, toda to ga ni niti malo pomirilo. Bedasto je postajal na vogalih in vedel, da je enako nesmiselno, če zavije proti predmestju

ali v središče. Moral je ubiti neskončno uro, kajti tako dolgo bo trajalo, preden se bodo literati zvrstili na uredništvu in bo prišel na vrsto on. Zaril se je med ljudi, sledeč klicem kolporterjev in avtomobilskemu trušču. V njegovo malodušje so vdrli vtisi z ulice, ki jim zdaj ni več poskušal ulti, in jih je s topo hvaležnostjo sprejemal, da so hranili njegove utrujene možgane in ga reševali vrtajočih misli.

Neusmiljeno natančno je zaznaval obleke ljudi, ki so pod streho dežnikov hiteli skrižem in puščali za seboj medle vonje po naftalinu, kislem znoju in parfumi. V spomin so se mu vrezovali vzorci blaga, barve nogavic, mrež in torbic, kakor da ne bodo nikoli več izginili. In ta gomazeča množica brezosebnih predmetov, ki so v perspektivi njegovih povešenih oči zadevali drug ob drugega, se pojavljali in izginjali nad neštetiimi čevlji, ki so brodili, drsali in cmokali po tanki plasti tekočega blata, vse to je bilo tako bedno in tuje, da se je ustavil in sunkovito nastavil obraz dežju, ki ga je v hipu omrežil z boleče hladnimi kapljicami. Toda ni se mogel več znebiti nenadne potrnosti, ki ga je zajela, in v glavi so se mu začeli kopičiti temačni in mrtvaški pojmi, ki jih je vzdeval predmetom okoli sebe, ko je drsel s pogledom po njih; in ko se je vzel do hiš, ki jih je megleno nebo oropalo vsake topline, je videl na njih samo odurne in žalostne barve. Med tem opazovanjem pa je neprenehoma hodil, zdaj v gneči, zdaj sam, kadil cigareto za cigareto z rokami v žepih kot postopač, prečkal ulice, postajal ob izložbah in zijal vanje pa spet hodil z odrevenelimi nogami, kakor da se ne namerava več ustaviti, pri tem pa je vendarle vedno znova krožil z očmi v nedoločnem upanju, da jih bo lahko končno nekje odpočil.

Postal je ob deski, na kateri je bil razpet dnevnik, bežno preletel glavne naslove in začel brati članke, da bi se ob katerem sprostil. Toda bili so kot vedno polni patetičnih fraz, številčk in slovničnih napak, prazni in odbijajoči, in odtaval je naprej.

Deželo je bila zajela mrzlica številčk ob gospodarskih uspehih in ta mrzlica ni hotela popustiti. Bilo mu je jasno, da si je dežela v takšnem stanju od vsega najmanj mogla želeti ljudi, ki bi vrtali vanjo in pod njeno gladko lakirano površino odkrivali nelepe stvari; Mato pa ni počel s svojim pisanjem ničesar drugega. Zmajal je z glavo in pustil toku ljudi, da ga je odnesel nazaj proti reki.

— Prebral sem vašo novelo, tovariš Brajnik, in moram reči, da je zelo zanimiva, je rekel urednik, — samo na nekaterih mestih ste preveč naturalistični. Ko bi enako dobro opisovali svetle strani življenja, kot podajate mračno, nagonsko plat, bi s svojim talentom presenetljivo uspeli.

Urednik je govoril naprej, venomer uglajeno, eksaktno in vendar ne zviška. Plast za plastjo je rezal z Matove novele kot pronicljiv zdravnik, ki nezmotljivo najde bolno tkivo in ga izreže, da bi potem še tako globoko rano spretno zašil:

— Mislim, da ne bom pogrešil, če rečem, da vam manjka eno, tovariš Brajnik, in mislim, da ne boste zamerili, če bom odkrit: Lebensbejahung pravijo temu Nemci, vera v življenje, življenjski optimizem, brez katerega je vsaka umetnost strup.

Mato je trezno presodil, da mineštra sicer bolj nasiti kot prazna goveja juha s kosom kruha, vendar se je odločil za juho, ker bo tako lahko kupil deset drava. Resno je gledal urednika, ki je sedel za svojo svetlo polirano pisalno mizo v slepeče beli poškrabljeni srajci in s skrbno zavezano kravato, ki se je po barvi mehko ujemala s sukničjem iz najboljšega kamgarna. Kljub temu, da urednikova prijaznost ni bila narejena, je Mato čutil, da sta kilometre daleč narazen, in verjel je, da bi Indijanec in črncelj prej našla skupen jezik kot lačen študent pri petindvajsetih in štiridesetletni kulturni urednik, ki je poznal književnost desetkrat bolje od Mata in o katerem je verjel, da je s svojimi utrujenimi očmi zdrsnil preko vseh znamenitih slik in kipov na svetu. Čutil je, da je urednikov spomin strahotno bogato skladišče misli, citatov in teorij. In ko je tako poslušal jedrnate stavke, ki so gotovo že bili kje zapisani, je vedel, da je vse, kar uglajeni mož govori o njem in njegovem pisanju, tako res, da je bolelo.

Mato je bil okoren. Imel je sicer tanek čut za drobne značilnosti in zdelo se mu je, da so njegovi dialogi živi. Posrečilo se mu je tudi napisati pet strani, s katerih je utripalo življenje, toda potem se mu je ustavilo. Drobcji navdiha so se izgubili, mladostna volja je bila močnejša od ustvarjalne sile, delovne discipline ni poznal, do prave mere je malokdaj našel pot in čisto nič ni zaupal vase. Štorast in težak po naravi, je bil ujet v nenehne muke počasnega zorenja. Prazni želodec je spodbujal možgane k delu, obenem pa jemal telesu moč, da bi ga opravljalo. Tako je čepel nad pisanjem, preklinjal svojo jalovost, pogreznjen med težke spomine in čustva, medtem ko so bile njegove misli hrome od trenutnih razpoloženj. Obupno počasi je pisal, trgal, začental znova, črtal, prepisoval, kuril in vendarle nikoli ni odnehal, čeprav se je vselej končalo kot zdaj, ko je strmel v rokopis svoje novele, na katerem so ležale tanke urednikove roke; revnih dvajset strani, ki jih je bil pisal in predeloval vso jesen, namesto da bi bil študiral. Ni si upal vprašati urednika, kako pišejo polizani literati, da jim uspe. Sam je ure in ure preždel nad njihovimi zgodbami in zaman iskal ključ do uganke. Hladen jih je metal v kot in se vračal

k svojim junakom študentom, ki so za nekaj stotakov hodili na železnico razkladat premog in po večerih iskali v kurilnici poceni ljubezen; fante in dekleta, ki so za denar hodili razkazovat svojo goloto na akademijo. Vračal se je k svojim priljubljenim prizoriščem, kamor se je prva leta študija hodil gret, in z veliko nežnostjo je slikal umazano domačnost čakalniških klopi, kjer je med dremajočimi potniki prespal prenekatero noč, in zasmrajene pivnice, kamor je hodil prezimovat in poslušat usode pijancev in grdih deklet.

Urednik je imel prav: njegovo pisanje ni bilo literatura. Bilo je vsakdanjost, kakor jo je dojemal sam s svojo groteskno in melanholično patetiko. Bilo je neukročeno, neprebavljeno in neočiščeno vrženo na papir, bilo je vse, samo ne dobra literatura.

Urednik je govoril kar naprej in Mato ni mogel verjeti, da običajne četrt ure, ki je bila pedantno odmerjena obiskovalcem, še ni minilo.

Postaren natakari prijaznih oči je z zgovornim gibom porinil k njegovi juhi zvrhano košarico kruha, ki ga ni bilo na računu, in Mato se je začel hvaležno basati z njim. Jedel je hitro in požrešno in ni nehal, dokler se mu ni želodec napihnil, da je obsedel sit in hrom od nevajene teže v životu ter se čez cigareto zagledal v obraze gostov.

Poleg njega so veselo pili bruci, mladi in hrupni, navdušeni nad nevajeno prostostjo, ki je še niso dolgo okušali. V kotu je za okroglo mizo čepela strastna družbica kvartavcev, zaprta v vročični svet svojih mastnih podobic in gluha za vse okoli sebe. Med točilno mizo, ob kateri so se majali večni vinski bratje, ki so zanje vse ure stale, in glasnimi gosti, ki so jedli, pili in dvorili redkim ženskam za dolgo vrsto miz, se je gibčno vrtel natakari, dobrohotno ironičen, obziren in potrpežljiv kot prekaljena bolničarka.

Mato je iz navade potegnil svojo staro beležnico iz žepa in začel razmišljeno čečkati vanjo vse, kar je videl in slišal okoli sebe. Vnaprej je vedel, da skica ne more biti dobra, ker ni čutil v sebi niti trohe simpatije do ljudi v gostilni, in vendar je samogibno pisal:

»Dvakrat žganje, gospa!«

»Jetra, kako lahko bolijo jetra! Deset let žganja pa ležiš. Povit, poscan in žreš tablete in ne razumeš ničesar, samo boli.«

»Pusti tablete, stari! Dvakrat žganje, gospa, sem rekel, alo!«
Gospa pri tridesetih se smeje. Dobra volja ji pogrskava v grlu. Oči ji sijajo iz mastnih lic. Mežika vsem moškim v sobi. Vsi vedo, da bo legla z gospodom, ki ji nenehno naliva kozarec; tako se spodobi.

Toda nočoj bi jo lahko dobil kdorkoli; tudi jutri. Majčkeno malo krčevitega veselja še hoče ujeti, preden bo, debela in stara, obmirovala ob možu za zmeraj. Ob oknu sedijo trije moški v dežnih plaščih; njim nasproti pri malinovcih štiri uradnice. Morda ima katera fanta pri vojaki ali v sto kilometrov oddaljeni vasi. Kaj zato! Novembra so ure neskončne. Kdor ima zdrave zobe, denar in nesramnost, bo uspel. Ne prvo noč; drugo ali tretjo. Živel bog koita!

Leno je preletel napisano. Iz grmade takšnih skic je pri pisanju izbiral najboljše, črtal in varil svojim junakom življenjski prostor. Ta je bila zanič in ravnodušno je porinil beležnico nazaj v žep. Ni mogla biti drugačna, ker so mu bili ljudje kljub tesni bližini tuji. Neusmiljena svetloba, ki se je lomila skozi okna nanje, je razkrivala surove detajle njihovih obrazov. Bili so čemerni, premočeni in pusti v svoji polopitosti. Modrikasta pljuskavica dima, prostaškega smeha in sladkobnega vonja po alkoholu je bila pretanka, da bi mogla prekriti njihovo živčno praznoto in ustvariti v prostoru domačnost.

Kdove kdaj je bil natakar neslišno odnesel prazni krožnik. Zdaj se je ustavil pred njegovo mizo, pobalinsko pomežiknil in postavil predenj majhen pladenj z žganjem in vodo. Spogledala sta se, si pokimala in se široko zarežala; nihče razen njiju ni vedel, da je v obeh kozarcih voda, edini namen nedolžne prevare pa v tem, da sme Mato kot spodoben gost poljubno dolgo sedeti za mizo.

Natakar je odšel, on pa se je smehljaj predse, srkal vodo iz obeh kozarcev in se prepuščal prijateljskim čustvom. Bil je sit, bilo mu je toplo in čakala ga je najlepša ura dneva.

S svojim velikim klobukom je bil v antikvariatu znana prikazen, in čeprav ni nikoli kupil niti ene knjige, so se mu prodajalke blede nasmehnile ter ga pustile pri miru.

Potihem je odšel k nizki mizi, pokriti z majhnim prtom in okrašeni z glinasto vazo, v kateri je leto in dan samevala suha veja. Ena od prodajalk je za njim zagrnila težko žametno zaveso in zajezila klepet kupcev, ki so v prodajalni izbirali razglednice in učbenike.

Mato je snel klobuk in sedel na stolček, prepleten s platnenimi trakovi, da bi pokadil polovičko in počasi otajal svojo razdražljivo ljudomrznost v suhi toploti polmračnega prostora, ki je imel stene do stropa obložene s težkimi hrastovimi policami, polnimi starih knjig, in je rahlo vonjal po plesni in prhlem papirju.

Potem se je odpravil na ogled, poln nenadnega dražljivega pričakovanja, da bo v tej velikanski skladovnici odkril dolejš neznanu dragocenost. Z nejevoljnimi ljubosumjem je meril edinega gosta, ki je

v naglici nespoštljivo premetaval knjige, in si oddahnil, ko ga je videl oditi s slovarjem pod pazduho.

Šele zdaj je napočil sproščeni trenutek, ki se ga je potihem otročje veselil vsak dan in ki se je nanj nezavedno začel pripravljati že takrat, ko si je pred odhodom od doma še posebej skrbno in dolgo umival roke, da so bili njegovi dolgi, živčni prsti snažni kot zdravnikovi.

Dotaknil se je oguljenih hrbtov klasikov in s prvim pogledom ugotovil, da nobeden ne manjka. Potem je drsel z rokami po policah, kakor da so mu same oči premalo približale domiselno okrašene hrbte in pisane platnice. Pohlepno je vdihaval prašni vonj orumenelih ovitkov in se z mislimi gubil med spomine na vznemirljivo globoke ure, ki jih je bil presedel ob knjigah vsa leta, odkar se je naučil brati.

Stotič je prepoznaval imena in naslove in se jim nasmihal. Oduščal je knjigam, da ga niso naučile pisanja in mu niso podelile modrosti, ki bi lajšala vsakdanjost. Vedel je, da je doba velikih, vsestranskih in večnih literarnih umetnin dokončno minila in da imajo prihodnost le še drzni plakatni kriki, mokri od življenja in vroči kot sveže pečen kruh, namenjeni dnevni rabi bralcev, in da morajo že čez mesec dni odstopiti svoje mesto novim plakatom. Vse to je vedel in vendar so ga stare knjige vedno znova pritegovale s svojo uležano žlahtnostjo, z ljubeznivim dostojanstvom in s tisto posebno umirjeno modrostjo, ki se je tako zelo razlikovala od vsiljive in puste učenosti živih ljudi njegovega časa.

Postal je ob Erazmu Rotterdamskem, vzdihnil ob Lukianu, ki mu je bil kljub smešno nizki ceni nedostopen, nasmehnil se je Zweigu, ki ga je bil ob prvem srečanju tako opijanil z lepoto jezika, da je na dušek prevedel novelo Žena in pokrajina; hitro je stopil mimo bleščeče bahatosti Modre ptice in Hrama, poželjivo vdihnil sveži vonj po laku, ki se je držal angleških žepnih izdaj Shakespeara, in se zatopil v Dostojevskega.

Zložno in tiho je hodil ob temačni steni, ki ji je pri sebi pravil pokopališče človeških misli, ker sta drug ob drugem v prijaznem miru počivala broširani genij in čvekač v zlati obrezi, in vedno znova se je zavedel lastne nepomembnosti ob njihovi usodi, ki jih je ravnodušno ponujala kupcem in jih z vedro brezbriznostjo puščala leta in leta nedotaknjene na starih prostorih.

Vrnil se je na svoj stol, ne da bi bil izbral eno samo knjigo. Ni mogel brati, ker je bil prepoln lastnega nemira in ker mu je ura kazala le še nekaj minut prostosti. Obmiroval je s cigareto v roki in se brez misli predal hipni spokojnosti, medtem ko so v prostoru neslišno prižgali luči, ker se je bilo zunaj zmračilo.

Gospa ga je kot vsak večer premerila z dolgim, nezaupljivim pogledom, da se je zgrbil, snel klobuk ter nerazločno pozdravil. Z odporom je začutil znani zatohli vonj po postanem zraku, ki je ležal v starem stanovanju od septembra do maja, in ga ni nikoli prezračil pošten prepih. Gospa se je počasi odmaknila od vrat in obstala pred njim.

— Milanček je spraševal, kod hodite tako dolgo, je rekla in ga nepremično gledala. Besede so ji kanile z roba tankih ustnic kot skopo odmerjeno zdravilo, ki ni nikdar zgrešilo svojega učinka. Mato se je komaj opazno zdrznil, nemočno prepuščen nenadni napetosti, ki se je redno pojavila v njem tisti hip, ko se je začel vzpenjati po stopnicah, in se stopnjevala do dušičnega nelagodja, ko je pritisnil na zvonec in prisluškoval v mrtvaško tiho stanovanje.

— Maša se začne šele ob šestih, gospa, je rekel brezbarvno, — popoldne pa sta bila dežurna Ivica in Peter.

— Toda vi ste obljubili Milančku nekakšno zgodbico. Razvadili ste ga z njimi, gospod Brajnik.

Strmel je v njen dolgi, strogi obraz, zaprt v železen oklep nadutega žalovanja za minulimi bogatimi in brezskrbnimi dnevi, ko ji ni bilo treba skrbeti za gospodinjstvo in odpirati vrat bednim podnajemnikom, ki jih je zaničevala.

— Domenila sva se, da mu bom povedal zgodbo po maši, če bo priden.

— Milanček je pri maši vedno priden.

— Ja, gospa.

Nikoli ni bilo drugače. V tej hiši je bilo važno samo, da je človek hodil čim tiše, da je porabil čim manj vode in elektrike in da je kazal skromno vdanost dobrega služabnika. Eno samo orožje je premogla: »Če vam ne ugaja, lahko greste. Kadar hočem, lahko dobim drugega študenta, ker v vsem mestu ne dobite stanovanja zastonj kot pri meni.«

To je bilo tako res, da so se Matove vzvišene in srdite sanjarije vedno razblinile že v tej tesni predsobi, natrpani s starimi fotografijami, neokusnimi razglednicami in nagačenimi ptiči, kakor da jih nikoli ne bi bilo. Pod prezirljivimi očmi stare gospe je postala njegova bedna zavest, da je visokošolec, ki se ukvarja s pisanjem, enako nepomembna in malovredna kot premočeni klobuk, ki ga je nataknil na obešalnik.

In ko je sprejel iz njenih rok skodelico presladke, mlačne kave, ki jo je pil stoje, je splahnela njegova najodpornejša lastnost; — trmasti ponos, ki ga je bil grel vso pot po mestu, je otrpnil v bebast nasmeh, s katerim je pričakal gospo, ki je privedla sina.

Milanček mu je ponudil svojo mlahavo roko, ki jo je Mato svečano stresel. In ker je v nepisano pogodbo o njegovem delu spadalo tudi to, da ni smel v službi nikoli izgubiti svojega varovanca izpred oči, se je potrpežljivo zagledal vanj.

Štiridesetletni Milanček, ki je imel zalito žensko postavo in v svojih najsvetlejših trenutkih pamet devetletnega otroka, se mu je prijateljsko režal z brezzobimi usti, v katerih je brez konca prežvekoval cigaretni ustnik. Njegov rejeni, zabuhli in nezdravo prsteni obraz z izbuljenimi, gumbastimi očmi je bil varno obložen z mehkim šalom, preko ušes pa mu je gospa zategnila volneno čepico. Nato mu je pomagala v dragocen, s krznom podložen plašč in mu obula galoše. V trenutku, ko se je nagnila k sinu in ga poljubila na čelo, se je iz ošabne meščanke skorajda spremenila v mater, toda takoj zatem je rezko ukazala Matu:

— Pazite nanj! In on je topo odvrnil:

— Brez skrbi, gospa! segel Milančku pod pazduho in ga odvedel.

Hladna, medlo osvetljena zakristija, polna svečnikov, pisanih oblačil in temnega rezljanega pohištva, je bila nasičena z vonjem po kadilu in njuhancu in je Mata spominjala na gledališko garderobo. Ker je plešasti cerkovnik po kratkem pozdravu oddrsal v cerkev prižigat sveče in sta se bledeča strežnika posmehljivo potuhnili nad neko knjigo, je ostal Milanček prepuščen njemu. In čeprav se je Mato zavedal poniževalne smešnosti svoje vloge, jo je vendarle odigral že tolikokrat, da jo je tudi zdaj opravljal brezbrizno in topo.

Slekel je Milančku plašč in čepico in mu nataknil rdeče ministrantsko krilo, popacano z voskom, in vtem ko mu je natikal ohlapno belo srajco in mu obesil zlatoobrobljeni ovratnik okoli ramen, mu je mehanično dopovedoval, da mu bodo kmalu dali zvonček in da bo on sedel v cerkvi na običajnem prostoru. Tedaj je privihral župnik, veselo pozdravil in v trenutku razgibal mali prostor, da je vse letelo okoli njega.

Zdaj je bil Mato do začetka maše odveč in je stopil okoli cerkve v noč. Zmrzilo ga je, in še preden je pokadil polovičko, so mu roke otrpnile od hladu. Brez volje je igral svojo vlogo naprej, in ko je stopil skozi glavni vhod, se je vprašal, ali bi ljudje hodili v cerkev, če bi morali plačevati pred vrati vstopnino kot v kinu ali gledališču. Toda bil je preveč utrujen, da bi sledil tej misli. Začel se je tresti od mraza in tiho odšel skozi velikanski prostor, ki so ga tanke sveče pred oltarjem delale še večjega.

Sedel je v eno od prvih klopi, kjer se je z medeninaste ploščice motno svetilo ime stare gospe, izrezano v umetelnih gotških črkah, in

odrevenel v plitkem zadovoljstvu stranskega igralca, ki je nastopil do sekunde točno, kajti pri vratih v zakristijo je zazvonilo in majhen sprevod se je naglo razporedil ob oltarju.

Župnik je začel brati mašo, suhljata ministranta sta enolično poče odgovarjala, Milanček pa je pokleknil na najnižjo stopničko, se otročje zastrmel v temno pozlato tabernaklja, pozvonil z majhnim zvončkom, se obrnil in pomignil Matu, nato pa začel cingljati na vso moč, le da ga ni bilo slišati daleč, ker je imel njegov zvonček tako slaboten glas, da je komaj drobno pel.

Mato se je tresel od mraza. Sključil se je vase v svojem premočenem plašču in podvil noge na klop. Zoprno natančno je čutil, kako se mu vlažne hlačnice oprijemajo kože, in zazdelo se mu je, da mu misli zmrzujejo in ni zmožen drugega kot priučenih kretenj, ki so sodile k njegovi igri.

Raztegovati je moral usta, kolikor je največ mogel, in vselej, kadar se je Milanček ponosno ozrl k njemu, občudujoče pokazati zobe in mu pokimati; potlej je bebec spet ves srečen zvonil, se kam zagledal, spet poiskal Mata in tako naprej, do bolečine dolgotrajno in bedasto.

Slepo je drsel z očmi po stranskih oltarjih, stebrih in zidovih, ki jih je bolj slutil, kot videl, po večnih črnih starkah, na redko raztrošenih po težkih klopeh.

Vse to je bilo znano, vedno enako skrivnostno temno in ledeno negibno. Zamižal je, poslušal monotono mrmranje stark, ki je curljalo na zlizana kamnita tla, in si želel, da bi bilo maše čimprej konec.

Milanček se je v svoji ohlapni spalni srajci zvalil na masivno posteljo, ki se je v primeri z njo zdel divan za dežurne ozek kakor klop, in zahteval:

— Povej, kako je bilo z lisico potem.

— Takoj bom pogledal, je rekel Mato in nerad stopil od peči, v kateri je bobnel ogenj.

— Na univerzo hodiš pa si še take zgodbe ne moreš zapomniti, je zagodel Milanček in Mato se mu je nasmehnil, zadovoljen, ker se mu je žgoča toplota pretakala po telesu in ker je vedel, da mu ne bo treba več dolgo igrati guvernante. Dosti laže je opravljal službo doma, v slepeče osvetljeni Milančkovi sobi, čeprav je bila zadušljivo vroča, kot pa v cerkvi. Celu smrdljivi zrak tega prostora, ki je, pomešan s težkim vonjem tobaka, zaudarjal po nesnažnem perilu in ostankih večerje, je prenašal laže kot megleno in vlažno noč. Skoraj veselo je sedel na rob postelje, začel pripovedovati zgodbo o gozdnih prijateljih in sproti podajal Milančku časopisne izrezke, da se je bebček pasel

ob slikah, vedno znova lačen ne prehudo zapletenih zgodb in pisanih, hrupnih prizorov.

Govoril je o zviti lisici, ki je kalila mir v gozdu in kršila vse pogodbe. In medtem ko je gledal, kako so se nagubana Milančkova lica svetila od navdušenja, si je dopovedoval, da je profesor, ki sedi za katedrom in pripoveduje polnemu razredu otrok.

Tu in tam si je bil na ulici zapomnil obrazek, nekaj otrok je opazil v hiši, ko so se igrali na ozkem, betoniranem dvorišču, ki je bilo podobno zapuščenemu jašku dvigala. Segel je v spomin po nižješolčke, ki jih je kot maturant srečaval pred leti. Tako jih je v domišljiji nabral za majhen razred, jih razporedil po prašnem parketu pred seboj, in ker je bil zdaj Milančkov tolsti obraz samo eden med mnogimi, je z lahkoto govoril celo uro, ne da bi mu bilo pri tem zmanjkalo živahnosti in topline.

Nenadoma pa je vrigel Milanček slike po tleh. Dobrodušni obraz mu je otrpnil v odurno spako in Matov privid je v hipu ugasnil. Vedel je, kaj bo zdaj sledilo, zato je pobito zbral izrezke in jih odnesel v predal. Potem je pokleknil k peči in naložil na ogenj. Pomislil je, da je hotel nocoj še enkrat preleteti zavrnjeno novelo, in se zavedel, da ne bo mogel prebrati niti vrstice, dokler si ne bo pošteno zaslužil ležišča za to noč. Strmel je v ogenj, ki je v nastali tišini pomirjeno lizal drva, in napeto prisluhnil k vratom, če ne bo morda vstopil kdo, da bi mu delal družbo. Toda stanovanje je bilo kot izumrlo in zazdelo se mu je, da se njegovo moreče pričakovanje razteza v neskončnost.

Tedaj ga je hripav stok s postelje prisilil, da se je obrnil k Milančku, si nadel isti bedasti smehljaj kot pred dobro uro v cerkvi in se zagledal v prizor, ki ga je poznal na pamet in ki ga je kljub temu vedno znova pretresel.

Milanček je z razgaljenim telesom ležal na hrbtu, izbuljil steklaste oči v starinski lesteneč in začel onanirati strastno in brez sramu kot opičjek v živalskem vrtu; bil je kot kadilec, ki ne uživa, če kadi v temi, in če bi si Mato drznil ugasniti luč, bi zagnal tak krik, da bi pritekla na kup vsa družina.

Ob pogledu na neskončno preprosto opravilo je Mato začutil, da se v takšnih urah stara za desetletja in da postaja otožno moder in nebogljen obenem. Bilo je, kot da so se vse vzvišene knjige, kar jih je kdaj prebral o veličini in poslanstvu človeškega rodu, ob tej nesnažni postelji zaprle v neveden, osramočen molk.

Zazdelo se mu je, da vidi skozi mlahavo tkivo kože in mesa, kako se pri večerji zaužita jed spreminja v kri in blato, kajti kri je kazala

svojo silo v živalski potenci maloumnika, blato pa je še zaudarjalo v zraku.

Čutil je, kako mu nago telo vsiljuje vse maloštevilne elemente za rešitev vprašanja o smislu in nesmislu ljubezni, sreče in življenja, toda bil je kot omamljen in vedel je samo, da je ta topi, nasladni ritem, za utripom krvi in dihom najstarejši v človekovi zgodovini, soustvarjal umetnost plesa in poezije; toda niti tej misli ni mogel slediti naprej in v bedni nemoči duha ter nenadni potrtosti je zamižal, poskusil misliti na lepše stvari, in tedaj je v njem oživel spomin na večer, ki je bil na las podoben današnjemu, le da je bila pomlad.

Milanček je divjal na svojem ležišču, nedvomno srečen v svoji mračni pameti, ker si je sam popolnoma zadoščal. Mato pa se je premetaval na divanu in si zaman s pestmi zatiskal oči, da bi pregнал vroče podobe žensk, ki je bil dotlej spal z njimi in ki so se mu vračale v zamegljeno glavo z dražljivimi nadrobnostmi.

Kakor da je njegov nemir norca spodbujal, se Milanček nikakor ni hotel nasititi in je začenjal vedno znova. Mato je kadil, vstajal, da bi si ohladil pekoči jezik s kozarcem vode, in potem spet kadil, davno brez ljubezni, trepetajoč od pohote.

In ko je Milanček nazadnje vendarle zaspal, je vstal kot mesečnik, potihem oblekel boljše hlače, srajco in kravato, preštel denar in se po prstih odplazil, potem pa stekel po ulicah na drugi konec mesta.

Med tekom je čutil, kako nekaj v njem krni in se spreminja v surovost. Bil je samec in to noč ni hotel biti nič drugega. Toda ko je za hip postal ob spuščениh zapornicah pri postaji, ki je zamazana in hrupna ležala pred njim, je začutil, kako je v tem trenutku bolj beden od Milančka. Vendar se ni hotel vrniti domov, ker ni maral posnemati norca, in pognal se je po lesenih stopnicah čez most nad bleščečimi tirnicami, da bi bil čimprej na cilju.

Šele tretja plesalka je bila končno tisto, kar je iskal.

»Dobro plešete«, je rekla, ko se je v lenobnem ritmu bučnega orkestra spojila z njim, da jo je začutil skozi tanko oblekeo. Vedel je, da to ni res, toda vedel je tudi, kaj te besede pomenijo, in ji je vrnil kompliment:

»Z dobro plesalko to ni težko, nikaar še s tako simpatično, kot ste vi.«

Polaskana se je privila k njemu, on pa je sovražno strmел po plesni dvorani, ki je bila polna cigaretne dima. Okraski na odrgnjenih stenah so bili ceneni, dekleta oblečena brez okusa, toda mlada in željna zabave. Bile so delavke, služkinje, ki so imele prost večer,

tu in tam kakšna gimnazijka, ki je s svojim fantom kršila horo legalis, bruculja, ki se očitno ni zavedala, v kakšno družbo je zašla.

Mato je nemo klel spermije, ki so se vse dni množili v njem kljub temu, da je bil štorast, zagrenjen in brez denarja in ni mogel niti misliti na to, da bi dobil čedno in pametno dekle. Klel je revščino, ki se je pogrezal vanjo, klel urednike, ljudi domačega okraja, ki mu niso dali štipendije, klel je samega sebe, ki se je pognal v to beznico kot umazan cipak.

»Ste sami?«

Prišla je s prijateljico. Delala je v tovarni. S fantom sta bila sprta, ker je na vsem lepem šel z drugo. Pa naj! Manjka se jih! Ne bo ostala dolgo, ker mora vstati že ob petih. Škoda, tako prijetno je plesati z njim.

»Zakaj bi bilo škoda, saj sem tudi sam prišel samo mimogrede.«

In sta bila zmenjena. Svojim ramenom se je imel zahvaliti za uspeh, surovi moči, ki je žarela iz njega, alkoholu, ki ji je vel iz ust, ne svojemu duhu. Toda saj je bilo vseeno. Vse je bilo vseeno, samo čimprej od tod. Morala je vedeti, kaj hoče od nje, in moralo ji je goditi, kajti vdano je rekla:

»Tako ste močni.«

In potem je vse postalo podobno filmu, v katerem se vrstijo podobe, ki jih človek sprejema, obenem pa že pričakuje druge:

prvi poljub že pod drevesom na cesti; hvala bogu brez neizbežnega, saj ne boste mislili, da sem takšna! Drugi kozarček v beznici, ki sta vanjo sedla za pet minut. Lov na tramvaj z zaspanimi, ciničnimi potniki. Končna postaja in oмотična pot med samotne predmestne vrtove in njive.

Brez prestanka ga je zasipala z besedami, ne da bi bila posebno pazila na to, kaj pravi. Najbrž je govorila samo zato, ker je vedela, da bosta kmalu legla, in ker je nagonsko čutila, da ni prav, če tuji ljudje preprosto skočijo drug v drugega, se potešijo in se potem spet razidejo.

Poslušal je, kako je klepetala svoje majhne nesmisle, da bi ublažila neogibno surovost, ki si jo je želela enako močno kot on, in pričarala iluzijo domačnosti in ljubezni. Za bežen hip je pomislil, da bi zbral vso voljo in se poslovil. Vedel je, da bi bila razočarana in užaljena, da ne bi sprejela opravičila, da je ne ljubi in da ne bo hodil z njo; to je itak morala vedeti. Z begom bi samo še umazal to bežno srečanje. Kljub temu je čutil, da ravna grdo. Zalil ga je bes in spet je nemo zaklel. Tedaj se je ona stisnila tesno k njemu in dahnila vdano opravičilo sebi in njemu:

»Tako ste močni!«

Na poti k njenemu stanovanju je bil lahek in hvaležno jo je privijal k sebi, ona pa mu je pravila nedolžne laži, da je njen drugi fant pa da ji je bilo lepo in da naj še pride. Ne, naj raje ostane pri njej, saj je jutro še daleč in prijateljici tudi vedno vodita svoje fante k sebi čez noč. Gospodinja? Kaj pa jo briga, saj ji v redu plačuje najemnino, ki je itak prekleto visoka. Ni maral. Ne danes.

»Kdaj se vidiva?«

Prihodnji popoldan se je izkazalo, da ji je ime Anica, da ima šele sedemnajst let, da je neverjetno snažna in da se je kdove zakaj v tem kratkem času močno navezala nanj. Malo, čisto malo je bila pokvarjena. Govoril je na kratko o sebi, da je študent brez denarja in da še dolgo ne bo zaslužil. To je ni motilo. Ni marala moža še deset let, samo ljubčka. Toda njegov razum mu je skazil tudi tistih nekaj dni, kolikor je trajal čar njene naivne prisrčnosti. Govoril si je, da takšna zveza nima pomena; če je dekle tudi imelo pred njim deset fantov in jih bo imelo za njim še dvajset, je je vendarle škoda zanj. In ko je nekoč tiho vprašala: »Kdaj prideš?« ji je iz glasu razbral, da ve, da ga ne bo več. Molčal je; kaj naj bi tudi rekel.

»Veš,« je počasi spregovorila, »zdajle si želim, da bi te povozil avto.«

»Ja? Do smrti? Si tako huda name?« Prazne besede, samo da je nekaj rekel.

»Ne do smrti. Samo toliko, da bi ti zdrobil noge. Potem ne bi mogel nikoli več hoditi. Nobena te ne bi marala in bi bil vedno moj.«

Dvignil se je iz odrevenele drže. Dočakal je uro, ko je sam bedel v vsem stanovanju in se nasmehnil v zavesti, da mora opraviti le še malo stvari.

Milanček je spal z odprtimi usti, uvel in izčrpan. Mato ga je skrbno pokrtil in zadelal s pernico kot otroka. Potem je ugasnil luč in pustil brleti samo majhno nočno svetilko pri divanu za dežurne. Obesil je svojo mokro obleko k peči in naložil na ogenj, nato pa ogrnil Milančkovo haljo in odprl okno na stežaj ter se za nekaj trenutkov prepustil valu hladnega zraka, ki je planil v sobo, zalil ves veliki prostor in začel odplavljati zadušljivo vročino med temne strehe v noč. Zdaj je bilo njegove službe konec do jutrišnjega popoldneva.

Sedel je na divan in neučakano potegnil k sebi kup rokopisov z zavrnjeno novelo na vrhu. Začel je brati s svinčnikom v roki in se obenem skušal domisliti urednikovih opomb. Bral je počasi in se trudil,

da bi se dvignil nad zgodbo ter jo opazoval kot hladen in trezen korektor. Kljub temu pa ni našel niti jezikovnih niti slogovnih napak. Novelo je že tolikokrat popravljaj, da ni bil v njej noben stavek odveč, in ker je bil osebe skorajda kopiral po živih likih, niso bile papirnate. Vendar pa je imel urednik prav: zgodba je bila surova in konec je rezal v živo.

Prizgal si je cigareto in vzel prazen list papirja. Toda kakor hitro je začel pisati osnutek novega, srečnejšega konca, je začutil odpor. Zavedal se je, da mu zdaj ne gre več za resnico, temveč samo še za to, da bi končno nekaj objavil in dobil denar. Kljub temu je pisal. Sprva počasi, potem vedno hitreje. Nenadoma je zagledal novo možnost, kako bi omilil konec, in v trenutni vnemi se je zagnal, da je roka komaj dohitevala misel. Vzel je nov list, ga hlastno napolnil in segel po drugem.

Ko je naposled odložil svinčnik in se zastrmel v rumeni krog svetilke, je za hip občutil osrečujoč mir, ki ga je navdal vselej, kadar je skončal kakšno stvar. Vendar ni počival dolgo, ni strpel. Poravnal je liste, jih na hitro preletel, začel brati drugič, in kakor je bral, je počasi mečkal napisano. Popravljeni konec je bil lažniv in osladen.

Nakremžil se je in začel živčno brskati po beležnicah za novo snovjo. Premetaval je stare zapise, listal po bežnih osnutkih in domislicah ter zavrnenih novelah. Pregledoval je neobjavljene članke in eseje. Potem se je zavedel, da ne vidi več besed, ki jih bere. Nemočno je odrinil ves kup in obsedel kot pretepen. Utrujenost se je leno pretakala v njem in preraščala v hromeče spoznanje, da nocoj ne bo mogel več pisati. Začutil je trepet v rokah in utripanje žile v sencih. Vedel je, kaj to pomeni. Samogibno je segel po novo cigareto in šele zdaj opazil, da je zavojček prazen.

Samo nekaj trenutkov se je boril s ponosom, potem je stopil k Milančkovi nočni omarici, jo odprl in vzel iz nenačete škatle peščico morava. Za hip je videl samega sebe, kako je prvi mesec v trmastem poštenju ponoči praznil pepelnike po stanovanju, lupil iz prežvečenih ogorkov pekoči tobak in ga zavijal v časopisni papir. Potem se je počasi vrnil k rokopisom in se slepo zastrmel vanje. Globoko je vdihaval dim in se s strahom zavedel, da trepet v njem ne popušča. Začel je mašiti ukradene cigarete v svoj zmečkani ovoj in se topo domislil, da ima denarja samo še za deset drava in da bo zato moral že zjutraj prositi na postaji, naj mu dovolijo razkladati premog.

Trzaj v možganih, s katerim se je javila kriza, je bil tako oster, da je zamižal in stisnil zobe. Potem je porinil roke za hrbet in jih sklenil, da mu ne bi bilo treba gledati njihovega starčevskega trepeta.

Vedel je, da se zaman upira silni živčni napetosti, ki mu je v trenutku prepletla telo z neznosnim ščemenjem in v enakomernih presledkih suvala v možgane. Poskušal je dihati globoko, da bi, da bi umiril pritisk krvi v glavi, nemočno prepuščen resnici, da nočoj ne bi mogel napisati najpreprostejše šolske naloge, da se v petih letih ni naučil niti najosnovnejših pravil pisateljske obrti in je torej samo pisun, ponesrečen literat brez talenta, sanjač brez tal pod nogami, ki si mora služiti kruh z lopato.

Zagledal je pred seboj železniško skladišče v vseh podrobnostih. Videl je sajasto nebo, dim iz lokomotiv, ki se je vlačil po blatnih tleh, omamen in smrdljiv, da je silil na bruhanje. Videl je samega sebe, kako je skupaj z drugimi delavci premetaval mokri, lesketajoči se premog, ki je bil od vlage težak ko svinec. Slišal je čemernege železničarja, ki je vedno v najkrajšem času potreboval prazen voz in je zato prihajal vsakih pet minut z zmerjanjem priganjat počasne težake k delu. Potem se je ustavil pred Matom in nenadoma ni bil več železničar, temveč predsednik okraja, ki ga je zdaj ogovoril natanko tako kot pred leti, ko ga je prišel Mato vprašati, zakaj ne dobi štipendije:

»Tovariš Mato Brajnik, dobro vas poznamo. Vi pišete! Vi kritizirate našo družbeno ureditev! Vi ste navaden reakcionar! Takšnih ljudi pa naša družba ne potrebuje in jih zato tudi ne podpira. Pojdite v službo, kamorkoli hočete, dela je dovolj. Toda zapomnite si eno:

če boste tudi na kakršenkoli način doštudirali, v naši državi vi nikoli ne boste poučevali naše mladine! Za to bomo znali poskrbeti.«

In zdaj ga je popadel tisti stari, brezumni strah, da bo moral, če bo hotel živeti, za vedno obdržati lopato v rokah in da se bo izgubil med prekmurskimi sezonce na kdove kateri cesti.

Pognal se je pokonci in obstal sredi sobe, trepetajoč od onemoglega besa in bojazni, da bo vsak hip zdivjal kot Milanček v urah svojih napadov, da bo začel razbijati okoli sebe, trgati svoja klavrna dela in metati knjige v peč. Čutil je, da se ne more več obvladati, in obupano je iskal okoli sebe, da bi našel delo za svoje živčne roke.

Planil je v shrambo in se vrnil z velikimi mehкими krpami. Brcnil je copate v kot, stopil bos na krpe in začel drgniti parket z močnimi, enakomernimi sunki, kot da bi plesal topoumen obreden ples: desna noga naprej in nazaj, leva drži ravnotežje in se pomika za njo.

Nato se je spustil na kolena in drgnil z rokami, divje in vendar tiho, da je parket samo rahlo škripal pod njim. Drgnil je in drgnil, hropel od napora in potem začutil, kako se mu je odrešujoča bolečina

počasi začela razlivati po mišicah. Še vedno je bil močan kot takrat, ko je za starše z delom odsluževal ozimnico pri kmetih in je v počitnicah vozil polne samokolnice betona pod vročim hercegovskim soncem.

Polglasno se je zarežal:

— Reakcionar sem bil, ne? Tisti pa, ki so me pošiljali v brigade, so tačas počivali v Bohinju in se izgrajevali na morju. —

Kot da so izgovorjene besede omilile napetost, se je usulo iz njega v strastni naglici:

— Kritik sem bil, ker sem rekel, da so škodljivci tisti, ki so pri obveznih oddajah vzeli kmetu več, kot bi bili smeli po pameti. Pa tisti, ki so po časnikih do onemoglosti prežvekovali tuje misli. In oni, ki so kričali vero v novega človeka, ki bo boljši od vseh ljudi v svetovni zgodovini, spali pa so s svojimi tajnicami. In pisatelji, ki so se iz njihovih črtic učili osnovnošolski človečnosti, pa so jih, dijake, pomagali metati iz šol, če so mislili s svojo pametjo! —

Bruhal je iz sebe sovraštvo, jezo in ponižanja, kakor mu je spomin prinašal pred oči preteklost in sedanost v divjem vrtincu, in ob vsakem stavku je čutil olajšanje. Vedno hitreje je drgnil tla. Odvrigel je toplo haljo in nadaljeval delo v sami srajci, ki se mu je začela lepiti ob potno telo. Mimogrede je nametaval drva na ogenj, da je peč zatulila, in spet je začel drgniti.

— Pisati tudi ne znam, ne? se je zarežal, ko je priplesal do rokopisov. Nenadoma je planil, potegnil iz kupa tanko črtico in se vrnil na krpe.

— Tole stvarco sem zaman nosil od vrat do vrat kot krošnjar slabo blago. Rekli ste, da je nemoralna. Rekli ste, da nasprotuje duhu bratstva in enotnosti. Vrag vedi, kaj vse ste še povedali, le tega niste rekli, da bi bila zanič in — objavili je niste. Pa je najboljša, kar sem jih napisal doslej.

Počasi je drgnil parket okoli peči, držal črtico pred očmi pa spet povesel roko. — Dobra je, je zamrmral. — Če jo tudi desetkrat berem, je dobra.

Objestno je zagnal rokopis na divan in v pijani prešernosti, ki je bila domala tako silna kot prej obup, je začel polglasno, na pamet recitirati v somrak.

Prisluškoval je svojim besedam. Ne več zato, da bi odkril v prozi slabosti, ki bi jih hotel popraviti, temveč zato, da se je ob njej dvigal iz malodušja, se umirjal in začenjal spet verovati vase.

»Kako dolgo pa bomo še čakali?«

»No, napisano je ob sedemnajstih.«

»Kdaj pa je to?«

»To bo, eee, ob petih.«

»Pa zakaj ravno ob petih?«

»No, sedemnajst manj dvanajst je vendar pet, ne?«

»Ja, seveda. Pa ga le še ni.«

Otroci so čakali učitelja. Polodrasli fantje in dekleta so bili s samosrajčniki določeni v en razred. Sedeli so na kupih kamenja in opeke in jedli borovnice iz velikih loncev. Dekleta so bila na eni, fantje na drugi strani. Skoraj vsa dekleta so že imela močne prsi. Fantje so namesto zvezkov imeli frače. Nosili so opasače in vojaške čepice. Nekatere so bile še rjavo lisaste od krvi; ni še čisto minila doba enega pranja, kar so pokopali zadnjega vojaka, in danes naj bi bil po dveh letih prvič zopet pouk. Sicer pa je bila tudi stara šola še vsa kozava od krogel in nazadnje — kaj komu rjave lise mar!

Eno po eno so jedli borovnice in molčali. Zrak je bil topel in čist. Dišal je po razgreti zemlji. Ob potoku so se stekali pašniki z gozdom in cesto. Potem so bili tu še otroci, zaklenjena šola in nič drugega. Nekje visoko na nebu je piskal kragulj; videti ga ni bilo. Tu tudi ne bi mogel kaj najti. Oglašale so se kobilice in sonce je leno umivalo prašne noge. Popoldan je bil miren in zaspan.

Otroci so zobali borovnice in se ozirali na vse strani. Grozil je dolgčas.

»Zakaj pa Bajro ne jé borovnic?«

»Prelen je, da bi si jih nabral.«

»Ej, Bajro, zakaj ne ješ borovnic?«

»Kaj v Bosni ne poznate borovnic?«

Suh fant je čepel na sredini med dekleti in fanti sam zase in grizel bilko.

»Bogme, pri nas jih jedo samo otroci.«

»Hoho! Od kdaj si pa ti že odrasel?«

»Glejte ga!«

»Seme bosensko!«

»Jaz se bom drugo leto oženil.«

Otroci so završali.

»Oho! Katero pa?«

»Katera te pa mara?«

»Je tvoje vere? Bosta Alaha molila?«

»Naše že ne boš peljal s seboj, da veš!«

»Saj laže,« je rekel čokat otrok in si leno prižgal cigareto. Porinil si je vojaško kapo na stran, pljunil in priprl oči.

»Koliko pa si sploh star?«

»Sedemnajst.«

»In ona?«

»Petnajst.«

»No, vidite, da laže. Sedemnajst in petnajst pa hoče biti odrasel in se poročiti!« Otrok je zaničljivo pljunil.

»In zato noče jesti borovnic.«

»In hoče biti nekaj več od nas!«

»Hoja, ti, ne laži, veš! Tudi mi nismo od včeraj in kar dosti nas je zate!«

»Nekaj več hoče biti in še laže povrh!«

Otroci so kazali borovničaste zobe in se režali. Bosanec ni bil njihov. Kaj sploh dela pri njih? Bogve kateri odred ga je pozabil tukaj in potem je enostavno ostal.

»Griža!«

»Ti, Bajro, antikrist, nikar ne bodi preveč mogočen. Mi smo vsi enaki.«

»Anča!«

»He!« so zakričali otroci in planili pokonci.

»Anča! Logarjeva Anča! Raztrgana, umazana, pankrtska Anča! Res pravi par!«

»No, Ančo pa le imej! Nihče drug je ne bi hotel.«

Stali so v krogu in ju gledali. S petnajstimi leti je bila Anča razvito dekle. Otroška bluza je bila preozka za mlade prsi. Obledelo krilo je dišalo po suhi praproti. Anča je služila pri logarju in je poleti spala na stelji.

»Glejte!« je pokazal samosrajčnik, »saj je vsa črna okoli ust.«

»In še poln žep ima borovnic!«

»Ja, zdaj pa še celo laže. Saj prinese Anča vsako leto prva borovnice v vas. Za norca nas imaš, Bajro!«

Krog se je približal in se zožil.

»In nič si ne domišljaj, če si bil kurir. Če bi bil za kaj, te ne bi bili pustili tu.«

»Lažeš, kradeš, úši 'maš! Lažeš, kradeš, úši 'maš!« so zapeli samo-srajčniki in dekleta so se zasmejala. Otroci so se režali in pritegnili v zboru:

»Lažeš, kradeš, úši 'maš!«

Bajro je prebledel in siknil skozi zobe:

»Pojdite z nama pa boste videli, da ne jem borovnic!«

Otrokom so se zasvetile oči. Vojne je bilo konec, toda s paglavci iz sosednje vasi so se pretepali naprej na živoljenje in smrt; prejšnji teden je enemu izteklo oko. Veliki otrok z vojaško kapo je zategnil pas.

»In če ni res, te pretepemo!« Bajro je zmignil z rameni:

»Lahko!«

»Ti, pazi se!«

»S kamenjem te bomo ko nič!«

»Kot smo lani Nemce, ko so jih gnali skozi vas.«

Bajro ni bil njihov, to je kar dosti pomenilo. Otroci so tudi videli že dosti krvi. Borovnice so letos dobro obrodile, ker so bili gozdovi obilno pognojeni. Tudi mrličev so že dosti videli. Pred celo vasjo so Nemci obesili starega Franca in pljuvali nanj. Lani so jih gnali ujete skozi vas, pa so jim vrnili s kamenjem. Nemci so cvilili kot praseta. Prav jim je bilo!

»Jaz nikoli ne lažem,« je rekel Bajro in prijel Ančo okoli ramen.

»Pridi!«

Ona je resno prikimala. To ji je rekel že večkrat, kadar sta bila sama. Otroci so šli za njima; zadnja dekleta. Potem je Anča nenadoma obstala.

»Ampak, videli bodo.«

»Naj! Ne verjamejo nama. Pa zapri oči!«

Pomislila je za hip in se nasmehnila, potem se je stisnila k njemu. Ob potoku je Anča legla in Bajro je pokleknil poleg nje.

»Glejte,« je rekel, »da mi ni treba borovnic!«

S hitrimi gibi ji je odpel bluzo.

»Glejte, da se bom oženil!«

Anča je zaprla oči in se nasmehnila. Iz bluze so zakipele bele prsi in zadrhtele pod njegovo roko. Bajro pa se je sklonil nad njo in — oj! — ugriznil v prsi. Prijel jih je z obema rokama kot velike maslene pogače in jedel, jedel.

Otroci so stali čisto tiho in gledali.

Sonce je bilo še visoko in na travniku je ležala tišina. Potok je mrmraje tekel po strugi. Nad vodo so plesale mušice. Priletel je svilen kačji pastir in se za hip zazibal v zraku. Potem se je kot pisana puščica pognal nad gladino.

»Kako si dobra, Anča!«

Bajro je pil in pil, Anča mu je božala obraz. Naenkrat so bila njegova lica modra od borovnic; od tistih velikih iz Črnega laza.

Tišina je zatrepetala in otroci so se začeli pomikati bliže. Čeljusti so jim trepetale od neznanega poželenja. Dihali so hitro in pesti so se

jim stisnile. Veliki otrok z vojaško kapo se je pomikal bliže in bliže. Prebledel je in zakopal nohte v dlani. Drugi so tiščali za njim.

Pred očmi so se jim bleščale mehke, bele prsi, ki so se dvigale in padale. Veliki otrok je krilil:

»Dosti! Še jaz!«

»Ne, še jaz!«

»Ne ti, jaz!«

Bajro je klečal kot oslepel in veliki otrok je prijel Ančo za prsi. Kriknila je. Bajro je planil in zgrabil otroka za vrat. Sunil je drugega in tretjega, Anča je skočila pokonci.

»Saj je naga!« so zapreščala dekleta. Čar je izginil in otroci so podivjali:

»Prekleti pes!«

»Kar imej jo, mrho!«

»Greeeh!« so vreščala dekleta.

»Na, pritepenec! Na! Na! Na!«

Prvi kamen je zadel v prsi, drugi v usta. Bajro se je sklonil, da bi vrgel nazaj, toda toča kamenja ga je vrgla na kolena. Anča je kriknila in padla. Topa bolečina se je širila po telesu.

»Na, na! Tu imaš, na!«

Pritekla je kri in otroci so zatulili. Anča se je poskusila splaziti v strugo. Kamen jo je vrgel na tla. Bajro je zakrilil z rokami kot slepec, potem je padel tudi on.

»Učitelja danes ne bo!«

»Dobro! Na, na, na!«

Ležala sta na tleh, trepetala in lezla proti vodi. Veliki rdeči kolobarji so plesali pred očmi in se vedno bolj ožili. Potem so se sesuli v roje rdečih pik in ugasnili.

Našli so ju kmetje zvečer ob potoku. Bila sta krvava, raztrgana, pomazana z borovnicami in zaznamovana; skoraj takšna kot tisti Nemci, le da sta bila živa.

Saj pa tudi še ni čisto minila doba enega pranja, kar so pokopali zadnje vojake.

Umolknil je ves medel in se šele zavedel, da se od silne utrujenosti komaj drži na nogah. Zavlekel se je k oknu in ga zaprl. Potem se je zleknil na divan, se nasmehnil praznim listom pod svetilko in jo ugasnil.

Za hip je še videl mehke odsvite ognja na zapuščenih krpah in Milančka, ki je bil v mraku samo nerazločna, hropeča kepa. Čutil je, da je lahek in miren, in preden se je prevesil v spanje, je verjel, da bo naslednji dan lahko pisal.